1950-1951
Ladislav Hejdánek

- myšlenkový deník – soubor, česky, vznik: 1950
- philosophical diary – collection, Czech, origin: 1950

1950-1951
Ladislav Hejdánek

- myšlenkový deník – soubor, česky, vznik: 1950
- philosophical diary – collection, Czech, origin: 1950

1950-1951
Ladislav Hejdánek

- myšlenkový deník – soubor, česky, vznik: 1950
- philosophical diary – collection, Czech, origin: 1950

1950-1951-001

An sich = für uns (pro nás filosofy, kteří už pochopili)
für sich × für uns

———

vysvětlení postihuje pouze část z instrumentality přírody, není však totožné s pochopením (jak to chodí, jak to příroda dělá – působily fysiolog.)

Zielstrebigkeit × Zielbewußtsein

Hegelova chyba v hominismu (termiti atd.)

18. brumaire
1. nutnost, 2. individuální reakce, 3. hodnotící soud

1950-1951-002

Středa.

Milý Honzo,
posílám Ti jednak vřelé pozdravy (nespal se!) od sebe i od Bedřicha, s nímž takměř denně „duchovně hoduji“. Vymámil jsem na něm Tvé dopisy a tak jsem je dnes dopoledne slavně přečetl. Ve vzpomínce na to, cos napsal Hedvice (že ona i já jsme podstatně křesťany) i já Ti mohu potvrdit silný dojem, že Tys podstatně filosof. Je ku podivu, že to sám takto nevidíš! Vždyť co jiného je pro filosofa podstatné, než že srdcem je extra muros a rozumem intra muros „theologie“ [raději ovšem pravdy, resp. absolutní skutečnosti, Božího státu a pod.]. Jen jinými slovy totéž jsem psal i Rádlovi, že bezprostředně, původně, existenciálně je člověk ve světě a proto aktivní; cesta k absolutnu, k pravdě je však otevřena jen skrze reflexi (tj. právě myšlení, rozum). S odstupem času mám stále více za to, že záleží vlastně jen na Tobě, nedáš-li se psychologicky determinovat svými řečmi a dopisy (hlavně ovšem oním veřejným, který’s mi poslal, resp. dal) k nějakému doživotnímu brojení proti mně. Vůbec totiž nevidím věcného důvodu, proč bys mohl soudit, že dělám základní chyby ve svých počinech. Více pozornosti a méně povrchnosti (na př. zůstávání u termínů, kterých užívám nebo neužívám) Tě ubezpečí, že moje cesta je velice schůdná, ne-li nejschůdnější cestou i pro Tebe (vždyť na kom jiném se mohu nyní orientovat než na Vás pěti či šesti?). Tu nejde ovšem o Tvou theologii jako profesi, nýbrž jde o základně nový

1950-1951-003

přístup k… i odstup od křesťanství. Nejsi-li tedy příliš determinován svými slovy (já nejsem ani Tvými ani svými, mé slovo na to!), pak neopomeň rozpříst vážnou a podstatnou diskusi (ne tedy „na rozchodnou“ a v thesích). Že jsem dosud neodsoudil definitivně theologii, je způsobeno do velikánské míry také tím, že některé theology počítám k svým nejbližším. Nevím, jak by obstály samy důvody jiné, kdyby tento padl. Vůbec mám ostatně dojem, že bys

napříště nemusel užívat proti mně ostrých slov nebo psychologicky účinných (nebo alespoň majících býti účinnými) výpadů, kdybys získal věcný i osobní jakýsi odstup ode mne. Snad Ti to přiblížím, řeknu-li Ti, že právě Táňa např. vyvolává v sobě ducha vzpoury nejspíše tím, když se dá vyprovokovat (nejspíše před obecenstvem) k přeceňování mé osoby či mé filosofie atd. Nesnáším to samo o sobě; tím méně ovšem, že pak musím očekávati nový výbuch jejího nesouhlasu a vzpoury. Pravda o věcech předpokládá odstup od věcí; to platí i o osobách.
– Nu, nevím, neraním-li či nepíchnu-li Tě tím znovu; ale mám dobrou vůli, i když se v psychologických jemnůstkách nevyznám [ne pro slepost, jak doufám].
Buď zdráv, Honzo!
Tvůj Láďa

1950-1951-004

Dlask – dopisy Béďovi.
1. [pondělí] před diskusí o Ažajevovi (pátek) /psaný/
2. [středa]
3. 27. listopadu 1951
4. 16. ledna 1952
5. 1. února 1952
6. 5. března 1952 psaný
7. 8. dubna 1952

2/1: Jakub řeší tu uzavřenost a kulisovost intelektuálského života – životem prostým. Učí se žít, zažívat, kreslí, pozoruje přírodu (to mám v jistém smyslu za sebou – v některých věcech jsem vás všechny předběhl – pouze však prakticky a neuměl jsem to nikdy programově zpracovat).

2/1–2: Sám mám teď těžkou situaci: na vojnu šel Saša (…), šel na vojnu Béďa a šel i třebas takový Karel Trubač, se kterým jsem si na poslední chvíli porozuměl. A tak mi začal chybět právě Jakub. To, že jsem byl na fakultě sám, mi nevadilo, právě proto, že jste tu byli* vy. (* impf. i pf.)

2/2 … Spoléhal jsem hodně na Jakuba, že mne jaksi podpoří. Když však… byl jsem první, kdo si od něho, posledního potenciálního spojence, vzal odstup. A tak jsem Dlask jako již dlouho ne. …

2/3 Jsem na rozdíl… od svých kolegů srdcem extra muros a rozumem, čistým praktickým i theoretickým rozumem intra muros. Skoro absurdní je: oni jsou skoro docela obráceně!!! S výjimkou vynikajících postav, jako je Mirek R. nebo ze starších J.BS, JML, AM, JLH. Ale ti jsou jakoby srdcem a rozumem intra muros theologie. Rozumíš tomu? …

2/3 … Láďa jde jakoby ještě dolů. Měl jsem s ním vážný rozhovor – chce se, zdá se, rozloučit s historickým křesťanstvím, trochu

1950-1951-005

se mi zdá, že to není přechod k něčemu vyššímu, že to je vzpoura podobná asi té vzpouře těch „atheistů“, proletářů, kteří čekali mnoho od církví a ničeho se nedočkali. Ani pomoci, natož řešení. Ale že to je vzpoura.

3/1 Heda… Člověk je už takový mamlas, že jaksi nedovede pomoci, ani tak ani onak. Jen ji ještě zatěžuji svými problémy. Konečně toto bylo příčinou rozchodu: můj egocentrismus (neber to morálně ani moralistně, raději metafysicky) a za druhé ten mamlasismus (kterým se ovšem vyznačuje i ona), který nikdy nenajde to pravé (nebo aspoň trochu adekvátní) slovo…

3/1 To, o čem jsme hovořili, než jsi odjel, zvláště to, co říkal Láďa, má i druhou takovou optimistickou stránku. Jen s tím historismem to trochu přehání (vzpomínáš na Pospíšila, jak bojoval proti historismu tenkrát po té Součkově přednášce? A co mu Souček řekl?) Zde bude nutno Ladislava opravit i s tou starozákonností (která právě je u Pospíšila a comp. táž jako Láďova ± snad jenom filosoficky, ale přece). Láďa ovšem tu historii neškrtá tak radikálně jako daňkovci a existenciálové, ale Jirásek to tak pochopil. Tak nevím, musíme se do toho pustit.

4/2 o recenzi: s napětím jsem očekával… (ale) jsem se nedočkal ničeho. … Ale stejně mne to mrzí: jen mi to připomíná, jak se pomalu ale jistě dostávám

1950-1951-006

do isolovanosti, či přesněji ta isolovanost vychází na povrch. Tentokrát však jí chci čelit.

4/2–3 Čtu stále ještě Rollandova Jana Kryštofa. Je to kniha individualistická, až subjektivistická, ale dnes mi to nějak velice pomáhá. Pomáhá nést tu isolovanost, která je korelátem opravdovosti. Snad v pravdě samotné je cosi, co člověka nutí, aby stál někdy sám a sám. …
Totiž je to tak: z té isolovanosti si člověk nesmí dělat (ani chtít dělat) posici, ale jde o to se jí nebát. …

4/3 Je nespravedlivé, že lidem ujde to, že HK měla a má mne raději než vice versa. Já ovšem mám velice rád nesmírně … svůj Eigenwelt a tu HK, která je v něm, ne tu skutečnou.
Teď jsem zase trochu přestřelil…

4/3 Pokud jde o „kultism“, svádím tuhý dopisový boj s J.J., který tuto theorii aplikoval beze všeho na positivní křesťanství a hauzíruje s tím. Věci asi pomůže trochu tvrdosti a otevřenosti. Zdá se, že LvH to studuje s velkým napětím. Krajní křídlo (naproti JJ) tvoří Táňa, do středu pak postupuje Jakub, pak Kája, pak jsem já a na druhou stranu jde LvH, pak je HK, pak hned JS (Pansof) a krajně ovšem jmenovaný již JJ.

4/4 (o Pavlovi atd.) Nevím, proč LvH ulpívá na tom, že některé církve v blízké minulosti si ustlaly na žocích zlata a samospravedlivosti. To viděl již Ragaz a jeho velikost nebyla v tom, že něco založil – ale že tomu stál sám isolovaně tváří v tvář a ne-

1950-1951-007

ztratil stabilitu. Metafysická nerovnost je tehdy, když člověk má chuť resignovat nebo znásilňovat. …

5/4 … Ti ďáblové jsou emancipované elementy. Dívám se na LvH pokus jako na entmythologisierung evangelia! Pro mne stojí hned vedle Bultmanna. *)… Moderní interpretace daimonů nám pomůže porozumět tomu stále nepochopenému Pavlovi. …
*) Jen je škoda, že se s tou historií zapletl do nějakého bergsono-daňkovství.

6/1 … Naše fakulta se mu [Karolovi] velice líbí – není divu: mně je čím dále tím bližší. …

6/2 – Jarmila [kat exochén] – Těším se na Komárkovou – intelekt se v její přítomnosti pročišťuje – dtto v přítomnosti JLH, kdežto s LvH cítím ty propasti a hloubky a komplikovanosti (metafysická nervosita), spíše quosis než pristis.

6/4 daňk. … Ladislavovi jde o něco jiného: brání se zobecňování, typisování jedinečné (historické) situace a jejího řešení, jak se stalo i Ježíši Kristu. Ale církevní dogmatika podle něho nežije ze zjevení samého, ale z interpretací, evangelií, epištol, bible vůbec, konfesí – což byla interpretace obecnými pojmy („základními myšlenkovými strukturami“) této jedinečnosti. Církev, theologie (nebo třeba i filosofie), která zůstává na těchto obecných strukturách, kdysi živých (pro živou intepre-

1950-1951-008

taci oné základní jedinečnosti) – je dnes passé – nemá co říci nové situaci. …

6/5 … Theologie nemá živého styku s jedinečným otevřením napětí toho, co býti má, s tím, co jest – a tak jí nepomůže nějaké uchovávání povědomí o tom jedinečném, co se událo v Ježíši Kristu.

6/6 U nás na fakultě se situace stále více konsoliduje: Hromádka je skutečným děkanem v tom nejlepším slova smyslu.

7/1 … Láďa mi poslal již odpověď na můj dopis… Má tam zajímavou thesi: prý je třeba jít dočasně proti onomu základnímu theologicko-aktivistickému schematu caritatis – od pravdy ke světu, a je třeba hlouběji zkoumat pravdu, tj. jíti od světa k pravdě. O pravdě říká zcela po způsobu „Ursprungsphilosophie“, že je posledním základem, absolutní hlubinou všeho toho, co děláme, myslíme, vyznáváme a věříme. Praví dočasně, ale toto futurum je

zcela již v rámci existencialismu, je ve velkém nebezpečí, že z toho bude „futurum aeternum“, hledání pravdy bez horizontu, ona „curiositas philosophica“, jež je pravdou posedlá. Čtu Augustina a vím, že nervosita není na místě. Upřímně řečeno, Rolland má pravdu, říká-li, že „křesťanský Bůh nikoho ze svých rukou lehko nepustí“; nemám strach o LvH, spíše o ty, kterým náhle tato curiositas vypoví službu, poněvadž ji znají z druhé ruky (tj. LvH) a nebudou v církvi, která by je zachytila, jako zachytí Ladislava.

1950-1951-009

(dtto) Ostatně celá ta diskuse má pozadí spíše Co dělat než Co je pravda. A k tomu co dělat patří jako podtitul „s církví a církvemi“: je to má osobní otázka a dohromady jsem se rozhodl. LvH mne vyučil tomu, že není pravdy vůbec, že ... jenom pravdy konkretní a dovedl mne až do IV. ročníku theologie, a tak skutečně je třeba jeho, LvH interpretovat kladně, tj. jako služebníka osobní pravdy, který je t. č. ve stávce či na zdravotní dovolené. A je třeba pracovat. Láďa má pravdu, když protestuje proti „nemožnému subjektivismu Jackovu“, a tak i mně nejde a nepůjde o osobní spasení, ale o to, co má býti vykonáno. V Hromádkově cestě je konkretní možnost (což je slovo, které užívám pro providenciální milost), jak udělat to, co uděláno býti má. Aktivistický horizont neztrácím, naopak teprve jej získávám; Jirka mluví proti církvím, proti Komárkové, zdánlivě aktivisticky, ale jen proto, aby nemusil dělat nic vlastního, aby se mohl skutečného aktivismu vzdát ve prospěchu osobního spasení, které hledá v „občanském životě“. ...

1950-1951-010

Práce jako akce už reflektovaná [rozlišení činnosti: v práxis, v poiésis jsou už reflektované, pův. akce je nižší úrovně]

Pravda nesouvisí s realitou mechanicky, nýbrž organicky; nesouvisí s ní podobou, nýbrž funkčně. Otázkou podstatnou jest, zdali také pravda (jako vše organické, resp. veškerá realita) bude subjektivně centrována či nikoli. Tuto otázku řešíme tak, že pravda se nemůže uplatnit, resp. uskutečnit (a pod.) jinak než skrze subjekt. Vzhledem k tomu však, že subjekt je založen subjektně (a objektně je toliko uskutečněn), je třeba se tázat, zda místo pravdy je pouze v objektní stránce či zda má pravda svou platnost rovněž v subjektní sféře. Není sice sporu, že uplatnění pravdy je možné pouze za předpokladu subjektního prostředkování; z toho však (přinejmenším na první pohled) není patrno, zda platnost pravdy se vztahuje (míří) také na subjektní sféru. Hlavně však není patrno a jasno, zda zdrojem pravdy [ontologicky?] je sféra objektní či subjektní, či ve staré terminologii [ovšem nepřesné] realita či subjekt. Ovšemže pravda míří na realitu a týká se jí, nicméně to nikterak neznamená, že v ní [v její objektní, vnější stránce] koření. Pravda je cosi nového: jako vše nové musí mít subjektní původ. Pravda v jistém smyslu postihuje, zahrnu-

1950-1951-011

je realitu; není však v realitě zahrnuta [v té, kterou postihuje], nýbrž podstatně ji přesahuje. Nepřesahuje ji však pouze formálně, nýbrž právě tím, že je pravdou o realitě, krom reality zahrnuje v sobě i něco ze subjektní tendence realitu přesahující. Pravda může přesahovat realitu jen tak, že ji pouze nevykládá, nýbrž že je programem na její změnu, úpravu, využití, ovládnutí. Pravda při všem postihování reality má ještě volný prostor k tomu, aby se v realitě (tj. uprostřed reality a zároveň nad ní) uplatnila, realisovala jako subjektní cíl, tj. jako historický [a tedy relativně časový, resp. časově relativní] cíl lidský, člověka, resp. lidstva. Pravda, to je program humanismu. Člověk nemůže říkat pravdu o realitě (vnějším světě), aniž by říkal pravdu o sobě. A říkat pravdu o sobě znamená stanovit program do budoucnosti, neboť člověk je to, co ze sebe udělá.

1950-1951-012

Kap. IV.
P e t e r s e n.

… každý tvor žije svým vlastním životem... (životní melodie)... Vyjmeme-li odtud krátký úsek – diferenciál tohoto pohybu – shledáme, že je zvíře vázáno na kus naší domovské planety, jakýsi životní prostor, k němuž patří též množství dalších živých bytostí; je členem určitého životního společenství (biocoenosy). Do tohoto životního prostoru … je organismus zasazen jako kamének do mosaiky, jako naše orgány do celku našeho živého těla. Přitom je s různými členy svého životního prostoru v zákonité, řekněme s v. Uexküllem plánovité spojitosti. Prostředky tohoto spojení jsou jeho pozorovací orgány neboli receptory a jeho působivé orgány neboli efektory. … Poznaný svět je (v matematickém smyslu) funkcí poznávajícího subjektu. Člověku je dán pouze tento svět, jeho forma je podmíněna jeho organisací (lidskou, LH) a přirozeností jeho poznávajícího ducha. Tak je tedy okolí (okolní svět) nějakého organismu tím světem, který mu náleží (přísluší), je jeho kusem kosmu, jeho vlastním světem neboli Eigenwelt, a žádného jiného nemá právě tak, jako my máme pouze tento nám přístupný svět. … Touto svou celou životní stavbou je živá bytost skloubena se svým kusem světa; pro co není takové skloubení po ruce, to zde pro ni také není… Takový plánovitě s ní související okolní svět platí pro každý diferenciál běhu života. S pokračováním tohoto běhu mění se zákonitě příslušný okolní svět, Merkwelt a Wirkwelt, a tak prochází zvíře stále novými okolními světy, jakýmsi „tunelem okolních světů“… Aby mohl tento životní běh s jeho tunelem okolních světů blíže studovati, stanovil v. Uexküll pojem funkčního okruhu. Receptory a efektory spolu souvisejí v organisaci zvířete; to, co zprostředkují receptory, jsou merkmály, a na co útočí efektory, jsou wirkmály. Obojí rovněž souvisejí a tak je uzavřen okruh pro každý životní úkon, funkční okruh. Wirkmály a merkmály okolního světa se přitom člení (třídí) na významové nositele a každý funkční okruh má své zvláštní nositele významu. … Když jsou určité částečné okruhy zapojeny, tu ostatní ustupují do pozadí… Proto také není u téhož zvířete okolní svět stále tentýž. Můžeme rozlišovati základní plánovitou stavbu… od v dané chvíli aktuálního funkčního okruhu. Zapojením různých funkčních okruhů se tedy okolní svět mění a významoví nositelé vystupují do popředí nebo mizí jako předměty, na něž padá světlo nebo jež leží ve stínu. Součásti životního prostoru, pokud vůbec mohou být organisací uchopeny a zataženy (vtaženy) do okolního světa, mění svou roli,

dostanou takřka barvy a tóny, jež jsou významovými barvami a tóny. … Vlastní svět právě nesestává z věcí nebo z předmětů, nýbrž z nositelů významu. Věci jsou částmi našeho okolního světa… Každé zvíře je tedy 1. členem biocoenosy, tj. prostorově i časově sjednoceného životního společenství a 2. členem nějakého druhu, tj. plemenného společenství a životního řetězu uvnitř biocoenosy. Kolem každé živé bytosti se pne jeho zvláštní kus vesmíru, jeho vlastní svět neboli okolní svět. Okolní světy se protínají, mají na sobě vzájemně podíl; na tom právě spočívá biocoenosa a život může existovati skutečně pouze uvnitř takové biocoenosy. … Životní plány s příslušnými stavebně funkčními plány a na nich závislými okolními světy souvisejí spolu v pletivu o mnoha ocích (zauzleních)… Každý organismus je tedy spolu se svým okolním světem kusem kosmu, okem (uzlem) v světovém pletivu, všechny tyto životní plány s příslušnými okolními světy určité biocoenosy tvoří větší kus a každý z nich má na něm účast, podle své organisace a své životní melodie, „podle zákona, podle něhož – právě jeho život – nastupuje“.

Hans Petersen: Die Eigenwelt des Menschen, 1937, s. 1–7.

1950-1951-013

Kap. V.
P e t e r s e n.

… Také my žijeme ve svém světě, ten svět je naším lidským jevištěm, na němž jsme pozorovali ony ostatní živé bytosti a jejichž svázanost a spojenost s jejich okolním světem jsme mohli natolik rozplésti, pokud se protínaly s naším a pokud se také staly viditelnými na našem jevišti. … Každý tvor je zakotven, zasazen do kosmu, to je jeho životní účast na něm. Tento kosmos, toto světové jsoucno (Weltwesen) je děním, proudem událostí a na nich je každá živá bytost účastna svými pozorovacími a působivými orgány, je podle svého druhu zapletena do světového dění a tato zapletenost určuje jeho svět, jeviště, na němž se odehrává jeho život… Totéž platí pro člověka. Jeho svět je lidskou stranou světa, právě tak jako existuje žížalí, psí, včelí strana světa. Pouze tam, kam až sahá jeho lidská psychofysická organisace, je zapleten do dění světa a jen natolik je mu svět přístupen, avšak přece tolik. … Veškerá naše účast na světě jde tedy přes (prochází) životní stránku naší osoby, jde našima živýma očima, ušima a rukama, jakož i životem našeho mozku a konečně všech článků (částí) našeho živého těla. Vědomý duch může být účasten na světovém dění a prožívat jedině přes tuto životní stránku. Přitom zůstává s počátku zcela otevřena otázka, co je toto vědomí, zda produktem, řekněme zda vyrůstá ze života, ať už je dobré či zlé povahy anebo zda je parasitem, jak pojímá věc Klages. V každém případě může působiti a nahlédnouti do světa pouze přes životní stránku osobnosti a skrze ni. …

1950-1951-014

akce jako práce: reflexe
vychází z práce: technická theorie
není jediná!

můžeme snad mínit jen objekt?

X objekt je agens noeticky?
X nástroj či medium jsou noetické prostředky?

přiblížit si předmět poznání neznamená upravit tento předmět, nýbrž upravit své poznání [nejsme jako poznávací subjekty neměnné danosti, do nichž se předmět musí vecpat]

X rovněž nejde o reduplika – poznání př. ± př. ci

1950-1951-015

26. 7. 51
Dnes opět jednou – a nám se zdá, že více než kdy jindy – je ohrožena životní jednota na lidské úrovni. Emancipované elementy někdejší čistě lidské aktivity staly se ne-lidskými, ba protilidskými centry, k nimž gravituje život civilisovaného lidstva.
A proto se opět rodí pokusy, integrovat přírodu a dějiny, především však společenský život znovu a pevněji na úrovni vlastní, lidské.
Veškerý problém spočívá v tom, jak a kde najít pevné místo, pevnou orientaci a jistou perspektivu, nepohnuté východisko atd. Realita je příliš složitá; odkud je třeba ji analysovat? atd.
Věrni methodě, kterou rozvineme v průběhu své práce, chceme se postavit na stanovisko určitého subjektu, který má představovat virtuální centrum příští integrace a ukázat jeho schopnost nebo případnou neschopnost pro takový organisační pokus.
Pro theoretické pojednání je však potřebí ještě další věci; nestačí najít reálný subjekt, je potřeba podobně najít vhodný „subjekt" theoretický, tj. vhodný pojem, vhodnou strukturu myšlenkovou, která prokáže svou nosnost v tak obtížné problematice.
Takový theoretický subjekt vidíme v pojmu, resp. v pojetí pravdy.
Čeká nás tedy dvojí úkol; jednak musíme najít methodu, jíž jako čočkou soustředíme široký okruh problematiky do vnitřní struktury otázky pravdy; jednak musíme ukázat souvislost této theoretické struktury s celou životní praxí a hlavně prokázat integrační schopnost našeho programového řešení.

1950-1951-016

16.7.51
Není naším cílem pojednat o pojetí pravdy historicky. To proto, že pojetí pravdy může být pouhou ideologií a nadto ještě odtrženou od skutečných method, jimiž je pravdy dosahováno. Naším cílem je najít podstatný vztah mezi pojetím pravdy a skutečnou vědeckou a filosofickou cestou za pravdou. Proto si činíme nárok odhalit určité principy takového pojetí i tam, kde nebylo výslovně formulováno, anebo najít rozpor mezi těmito skutečnými principy a mezi pojetím pravdy, jak bylo formulováno. Půjde nám tedy o sjednocení

výslovného pojetí pravdy s oněmi reálnými principy, které jsou zahrnuty v samotném procesu poznání, ba které jsou kladeny koneckonců každým krokem člověka.
(Potřeba metafysiky poznání.)

1950-1951-017

17. 7. 51
Metafysické posice jsou založeny již každým krokem (a zvláště krokem filosofickým), pokud takový krok má nějaký dosah (byť aktuálně nerozvinutý) pro oblast theoretickou. Proto je zcela na místě stanovit stručně tyto posice na počátku zkoumání, aby situace byla předběžně vyjasněna. Je třeba ovšem udělat tak s vědomím, že takové předběžné stanovení může mít sotva větší význam než pouhého prohlášení, které se nadto nemusí nutně shodovati se skutečností (tj. se skutečnými posicemi, kladenými rozvíjeným pojetím konkretní filosofické otázky), a že tedy je nutno na konci zkoumání se k týmž základným posicím znovu vrátit a konfrontovat pak realitu posic s jejich pojetím.

1950-1951-018

16. 7. 51
Patří k podstatě všeho platného, pravdivého myšlení, že respektuje nějaké objektivnosti. Myšlenkové útvary nejsou nikdy pouhou, čistou naší konstrukcí, nýbrž vždycky v nich zůstává něco z objektivního, reálného charakteru oné skutečnosti, na kterou ukazují nebo která je zakládá (atd.). K takovému charakteru patří např. skrytá třebas tendence myšlenková, vnitřní logika určitých, byť ještě zcela nevybavených posic theoretických (resp. předtheoretických). Tento obor se koncentruje v pojetí pravdy, ovšem v pojetí, které není pouhou ideologií, nýbrž je pouze theoretickým výrazem jednoty, sjednocenosti životní, theoretické právě tak jako praktické.

1950-1951-019

10. II. 50
Je-li kořen pravdy v realitě, je v důsledku toho pravda relativisována pro člověka: buď je pravda něco srozumitelného, a tím jen částečně může postihnout vždy do jisté míry iracionální skutečnost; anebo se kryje se skutečností, a tím bere na sebe i její iracionalitu a tedy nutně i její nejistotu pro člověka.
Tím spíše však je relativisace implikována v pojetí, které kořen pravdy hledá v subjektu: zachována zůstává sice srozumitelnost, ale ztrácí se tím více jistota, neboť není vůbec žádné opory mimo subjekt; člověk je mírou všech věcí.
Přece však má smysl, že věci mají svou míru. Není-li tou měrou člověk, je potřeba pevnější opory. Jaké? Takové, kterou i člověk a především (či lépe: po výtce) člověk bude měřen.

1950-1951-020

Struktura reality – ČAS A PROSTOR

18. 7. 51

Neexistuje objektivní, absolutní čas a prostor o sobě, který by byl týž pro všechny věci a procesy. To proto, že každá lokalizace a „temporalisace“ může být jenom relativní, tj. vztahuje se vždy k určitému subjektu času, resp. prostoru; neexistuje-li však celostní jednota kosmu, tj. je-li kosmos skutečně pluralitní, pak ovšem s absolutní jednotou jsoucna padá i absolutní jednota času i prostoru. Tím není popřena objektivita času a prostoru ve smyslu jeho neskutečnosti, zdánlivosti; je tím však řečeno, že i čas a prostor jsou pluralitní, tj. jsou prostředím, které reálné útvary kolem sebe vytvářejí a je jimi poznamenána. Určitá relativní společnost času a prostoru vzniká překrýváním a pronikáním jednotlivých časů a prostorů.

viz též: č. 34, 35

1950-1951-021

Struktura reality – ČAS
13. IV. 51

Existuje vždy jenom přítomnost; problém minulosti i budoucnosti je třeba řešit jako problém trvání a problém svobody. To proto, že není objektivního, na věcech (procesech) nezávisle plynoucího času. Čas je možno měřit, v času je možno žít a myslet, s časem je možno se obírat jen z určitého místa, z určité perspektivy, tj. vždy pouze jako s časem subjektním – čili: probíhajícím v souvislosti s určitým subjektem, závisle na něm, kde subjekt je subjektem, tj. k němuž se dění a tedy i čas vztahují. Tím čas neztrácí svou skutečnost, nýbrž pouze svou objektivitu, předmětnost, všeobecnost: čas není věcí jako jiné, nelze o něm mluvit (a myslit) jako o věci, jako o předmětu, objektu mých úvah a mého rozboru, neboť zcela určitý čas probíhá právě při tomto rozboru, při této mé analyse: totiž můj čas. Proto i přítomnost je vždy přítomností subjektní; ne všechny subjekty mají přítomnost stejně plnou, „rozlehlou“, „dlouhou“, tj. obsažnou, intensivní.

1950-1951-022

Struktura reality – PROSTOR

1950-1951-023

Struktura reality – PROCESY – střetnutí
20. 7. 51

Každá nová organisace, jež assimiluje jiné organisační celky, nerozkládá je, aby stavěla úplně znovu, nýbrž vždy v jistém způsobu navazuje na něco z dosavadní organisace. (Na př. přijímání potravy – typické.) To však eo ipso znamená, že nejde o prostý, jednosměrný proces organisace materiálu jakési primordiální úrovně, nýbrž že materiál už něčím je, něco znamená a že něco z jeho povahy zůstane i nadále zachováno; a tedy že jde (zobecněno)

vlastně o střetnutí dvou organisačních okruhů, dvou organisujících sil (tj. nejméně dvou, avšak většinou celé řady sil). Ergo: neexistuje jednosměrný postup od organisace nižší k organisaci vyšší (autonomní postup): jde vždy o střetání různých organisačních center.

>>>
[Celkovost a celky]

1950-1951-024

Celkovost a celky.
23. III. 51

Realita není homogenní, nýbrž rozlišená, diferencovaná. Zvláštním typem takové diferenciace je případ, kdy struktura omezeného okruhu reality je trvalejší, než by byly původní vzájemné vztahy materiálu jí organisovaného. V takovém případě mluvíme o materiálu vytvářejícím takovou strukturu (lépe: uspořádaném podle řádu takové struktury) jako o celku. Můžeme tedy celek daleko přesněji definovat jako ohraničenost proti proměnlivosti procesu, odstup od ustavičného proudu změn, než jako ohraničenost vůči okolí a odstup od prostředí. Toto obojí poslední je teprve druhotným, následným znakem celkovosti, kdežto ona (poměrná) trvalost, časová transcendence organisační struktury je znakem původním a prvotním.
Celek je však od okolí ohraničen ve smyslu dosti relativním. Okolí, prostředí, do něhož je celek zasazen, je nerozlučnou jeho součástí: není celku bez adekvátního prostředí. To platí tím více a tím zřetelněji, čím vyšší typ celků máme na mysli. Z daného organisačního centra je organisován nejen celek, nýbrž i jeho prostředí. Proto prostředí nese vždy zřetelné znaky celku; ale ovšem i obráceně, celek nese zřetelné stopy prostředí, v němž existuje, do něhož je zasazen. Okolí, prostředí určitého celku je ovšem za jeho hranicemi; v tom smyslu je tedy objektivním prostředím. Celek však na něm participuje pouze ve smyslu struktury, jíž je sám podřízen, to znamená subjektně (= jako subjekt). Celku je jeho okolí otevřeno jen s jeho, celostní perspektivy; pro něj je to vlastní prostředí, vlastní svět,

1950-1951-025

čili svět viděný s jeho, celostní, subjektní stránky. V tomto smyslu právě můžeme celek označit za subjekt a jeho prostředí, jeho „vlastní svět“ považovat za svět (vůbec), tj. za objektní (objektivní, předmětný).
Celkovost znamená ergo rovněž strukturalisaci světa, tj. „obsvětí“, „vlastního světa“; strukturalisaci nejprve ve smyslu subjektivní článkovanosti, potom však i ve smyslu přizpůsobení, přeměny, přivlastnění, organisace „obsvětí“.
Celek je individuem; to neznamená, že je nedělitelný, nerozložitelný. Naopak, každý celek lze rozložit. Naproti tomu jej nelze složit, sestavit. To ovšem znamená, že při rozkladu nerozkládáme celek jako strukturu, nýbrž že strukturu rušíme a rozkládáme materiál, který byl v celek organisován.

Individualita celku je dána jednak jeho relativní autonomií, jednak specifickou povahou jak materiálu, který je organisován v celek, tak okolí, kterému se organisační struktura celku vždy určitým způsobem přizpůsobí zároveň s tím, jak jej přizpůsobuje sobě. Formálně tedy je individualita založena jednotou organisace a mezemi struktury; materiálně je však uskutečněna navazováním, t.j. zachováním znaků určitého specifického výseku světa, který je organisován jako celek a druhotně v širším rozměru i jako „obsvětí“.

510323
<<<

1950-1951-026

Kap. I.
Organisovanost. Organisační centra.
21. II. 51

Cizí, nevlastní zásah do dané organisační sféry může mít ještě jiný účinek než rušivý nebo alespoň zanedbatelný; může se totiž někdy prokázat schopností integrovat tuto sféru ještě s jinými na nové úrovni organisační, tj. schopností postavit se nad touto a jinými strukturami jako nad materiálem a uvést je do nových vztahů a souvislostí, které sice z povahy materiálu samého (tj. původní struktury a organisace) nevyplývají, nýbrž naopak ji přesahují, ale která vlastní strukturu tohoto materiálu zahrnují a zachovávají, i když ji vždy do jisté míry zjednodušují, typisují a redukují. (Ekonomisace.) Odtud je patrno, že pojem materiálu i pojem elementu, resp. principu organisujícího, jsou oba pojmy relativními: to, co v jedné souvislosti může být organisací, resp. organisačním centrem, v jiné souvislosti se může stát materiálem pro organisaci nového typu, nové úrovně. Podstatným rysem organisačního postupu je, že jeho centrum nepůsobí svou prostou existencí, nýbrž svou funkcí v jistém plánu, tedy svým plánem (koneckonců), svou organisační silou. To znamená, přesněji popsáno, že jeho působnost má své určité meze, hranice; nikoli ovšem meze zvnějška (nebo alespoň pouze zvnějška) diktované, nýbrž meze z vnitřních, vlastních motivů a příčin udržované. Plán, organisační síla, působnost organisačního centra je intencionální, což znamená, že má nejen svůj počátek, ale také konec, cíl, mez, hranici. Materiál je na nové úrovni vztahů jen pokud je v těchto mezích, tj. jen pokud je intencionálně zahrnut do organisované sféry. Ony meze jsou jedním z charakteristických znaků individuální povahy jak organisačních center, tak organisovaných struktur vůbec.
Díky této skutečnosti můžeme označit jednotlivé organisační sféry za celky. Přirozeně nikoli za celky v absolutním smyslu, tj. za celky dokonale isolované; přesto za celky, které mají svou míru samostatnosti a autonomie.

1950-1951-027

SVOBODA × KONTINGENCE
21. 7. 51

Je třeba odlišovat kontingenci od svobody. Je-li kontingence dána pouhým faktem střetnutí dvou procesů podstatně (tj. subjektně) na sobě nezávislých, není tomu tak se svobodou. Svoboda je tam, kde uzavřená situace je uvolněna přístupem vyšší úrovně organisační (rozvinuté nebo ještě ne zcela rozvinuté); tj. svoboda je nejvlastnějším osvědčením úspěšnosti toho kterého programu, té které organisační síly, té které nové struktury. Zatím tedy co kontingence je koneckonců faktorem vnějším, naturálním, svoboda je skutečností vyšší úrovně, totiž organisační. Svoboda ve vlastním, tj. lidském smyslu je pak skutečností duchovní (a nikoli tedy přírodní, přirozenou).

VÁZANOST SUBJEKTU
30. XII. 1950

Jakmile původní materiál byl pozdvižen na novou úroveň organisační, stává se zároveň se zařazením do nových vztahů zdrojem nového typu, nové úrovně setrvačnosti (materiálové immanence). Tato setrvačnost nese s sebou nové immanentní zákonitosti, které sice mohly vyrůst pouze za předpokladu původní materiál přesahující aktivity organisačního centra, ale které nejsou už pouhou jeho aktivitou ani pouhým rozvinutím důsledků a následků této aktivitě od počátku vlastních, nýbrž které jsou důsledkem střetnutí aktivity organisační se setrvačností původního materiálu a tedy důsledkem, nesoucím pečeť obou těchto principů. Tím je ovšem řečeno zároveň, že pro vlastní centrum nové organisace je tato nová úroveň setrvační jen novým vnějškem, novým materiálem, novou pouhou daností, ovšem daností částečně přetvořenou, a protože přetvořenou samotným centrem, tedy i daností jemu bližší, jemu přizpůsobenou, už částečně zorganisovanou a tím schopnější další organisace a dalšího přizpůsobení (-bování).

1950-1951-029

Kap. III.
Svoboda subjektu.
22. II. 51

Postoupení materiálu (byť už jistým způsobem organisovaného) na novou úroveň organisace není nijak rozvinutím již existujících, ale skrytých vztahů a možností vnitřních, imanentních, nýbrž jde skutečně o novou, z vnitřních příčin a podmínek daného materiálu nevyvoditelnou strukturu, přicházející zvnějška a předpokládající vyzdvižení původních vztahů a struktur do nové úrovně. V tom smyslu je materiál organisován nikoli už v prostoru a světě sobě vlastním, nýbrž v novém, řidším, jemnějším, otevřenějším, v němž se jeho původně pevné a neprostupné meze do jisté míry deformují a prolamují, v němž se jeho organická vázanost jaksi uvolňuje, rozestupuje, v němž se jeho vztahy a struktury stávají parciálními, lokálními, pórovitými a tím otevřenými, prostupnými, takže se objevuje mnoho nového prostoru mezi nimi, kde najdou místo vztahy a struktury nového typu, nové úrovně, které sice dosavadní vztahy a souvislosti i struktury tak říkajíc respektují (nutně respektují), avšak takovým způsobem, že je v sebe, tj. ve svou organisaci a ve své vztahy zahrnují, že je – alespoň v jejich podstatných rysech – zachovávají, že na nich stojí, ale zároveň že je

přesahují, že jsou více než ony, že jsou jaksi hierarchicky nad nimi. Toto přesahování je základní formou svobody. Směr svobody však není směrem od materiálu, od nutnosti, do volna, do prázdna, to jest: svoboda subjektu není svou podstatou, svým počátkem uvolněním subjektu, uvolněním organisačního centra (neboť subjekt, org. centrum jest na vyšší úrovni a přichází odtud, tj. zvenčí, k uzavřenému a imanencí sevřenému – svou imanencí sevřenému – materiálu), nýbrž je naopak uvolněním původní sevřenosti materiálu, který byl prostou existencí, prostým příchodem a zásahem subjektu (resp. organisačního centra) vyzdvižen do prostoru, v němž a vůči němuž již není na všechny strany uzavřen. Teprve druhotně je svoboda také uvolněním subjektu, ale opět nikoli pryč od materiálu, nýbrž právě uprostřed něho: subjektu se dostává volného prostoru pro zvládání materiálu.

1950-1951-030

Nové a staré.
2. I. 51

Charakter pojmu vývoj je po výtce popisný, nikoli explikativní; je praktický, nikoli theoretický. Každý vážný pokus o theorii vývoje se musí stát theorií setrvačnosti a návratu; pojetí tvořivosti je možné jen jako rub pojetí rozkladu nebo setrvačnosti. Skutečnou otázkou není, jak je možné nové, nýbrž jak je možné staré a zastaralé, tj. jak se z nového může stát staré. Nelze vykládat nové ze starého, nýbrž jen naopak staré z nového; nebylo zajisté nejprve staré a potom nové, nýbrž napřed nové, a to zestaralo.
Pojem vývoje je proto popisný, poněvadž se přibližuje realitě zvnějška, poněvadž ji chce pojmout objekt(iv)ně. Stojíce stranou skutečného průběhu událostí, prohlašujeme stav současný za nový a stav předcházející za starý, a tak se dostáváme do neřešitelných rozporů předpokladem, že staré bylo před novým, tj. že věc, o níž jednáme, byla napřed stará a pak nová. Rozpory jsou však zřejmé: chceme-li vyložit nové ze starého, znamená to úsilí objevit nové mezi starým, přímo uprostřed starého, čili pokus prohlásit, že ono nové už tu bylo nějak přítomno ve starém, že v podstatě není rozdílu mezi tímto novým a oním starým, a že tedy není v pravém smyslu nic nového. Zmizí nám rozdíl mezi starým a novým na straně jedné a mezi minulým a přítomným na straně druhé. To má své přesné důsledky i pro pojetí času; existuje rozloženost věcí a tvarů v průběhu časové posloupnosti. Dochází k dalšímu sporu, chceme-li totiž ztotožnit všechno přítomné s novým a všechno minulé se starým.
Ostatně se vždy znovu vrací otázka, odkud může pramenit rozdíl mezi tzv. starým a tzv. novým, tj. jak se ze starého může stát nové. To je otázka ovšem nezodpověditelná; tu buď popřeme – jak už řečeno – skutečnost nového, anebo nám nezbývá než vyložit vznik nového z jiného zdroje než je staré. V tomto druhém případě bychom však museli vykládat zvlášť a nezávisle jak nové, tak staré; vzniká totiž otázka, kde se vzalo staré. Pakliže však jeho

1950-1951-031

zdroje jsou totožné se zdroji nového, musíme se ptát, proč i ono není nové a kde se vzala jeho zastaralost. A tím se ovšem dostáváme na cestu, o níž jsme mluvili na počátku, totiž k pojetí rubu, opaku vývoje, k pojetí setrvačnosti, návratu, rozkladu atd.

Všechno nové je jedinečné, individuální. To neznamená ovšem, že je omezené, atomické, uzavřené; každá novost znamená pravý opak uzavřenosti, totiž otevřenost, nový prostor, dynamis. Právě pro tento svůj charakter je nové víc než pouhé semeno, než zárodek. Nové je vždy činem, akcí, která prolamuje dosavadní uzavřenost nikoli zevnitř, nýbrž zvenčí; nové je zároveň zásahem z jiné sféry a zároveň zásahem do dané sféry (dosavadní, až dosud v sebe uzavřené). Nové přináší s sebou vždy nové rozměry, nové vztahy a možnosti a tak redukuje, stlačuje dosavadní totalitu a plnost na parcialitu a částečnost, jednotlivost. Ale abychom mohli přesněji pochopit tento proces, je třeba předběžně porozumět tomu, jakým způsobem může dosavadní sféra trvat v nové organisaci, tj. jak může přejíti ze své sevřenosti do uvolněnosti a při tom se nerozpadnout na neorganisované složky, tedy navrátit se k úplnému počátku, od něhož by každá nová a od dané odlišná struktura a organisace musela vždy znovu vyjít.
Veškerý vývoj nespočívá v novosti, nýbrž ve způsobu, jakým je z minulého nového učiněno přítomné staré, tj. ve způsobu a rozsahu trvání starého. Nové samo o sobě je počátkem, nikoli pokračováním, vývojem, a dokonce už ne zavrcholením. Vývojem, pokračováním se může stát jedině ve vztahu k starému, totiž tak, že je zachovává tím, že je pozdvihuje na novou úroveň, že je řadí do nové, transcendentální (pro ně) souvislosti.

1950-1951-032

Vývoj není nahodilý.
2. IV. 51

Ukázali jsme si, že výklad nového ze starého je nesprávný. To znamená, že jsme odmítli prohlásit vývoj za zákonitý (jestliže zákonitost chápeme ve smyslu immanentním). Musíme však i na opačnou stranu postavit své výhrady a svůj nesouhlas. Právě tak nesprávný totiž je i výklad nového z nahodilostí. Kontingence sice patří v jistém smyslu nezbytně ke každé vývojové linii, která pokračuje k novým formám, k novým skutečnostem. Je to však kontingence subjektní, tj. je to kontingence takového či jiného typu vždy podle subjektu ji posuzujícího (k ní se stavícího). Určité postavení materiálu (původní struktura) je kontingentní se stanoviska organisačního centra; opačně zásah organisačního centra je kontingentní s hlediska původního materiálu. Ukázalo se, že nemůžeme k sobě zahrnovat kterékoli nové s kterýmkoli starým; to znamená jinými slovy, že jsou už (přirozeně) dány určité okruhy, v nichž (tj. uvnitř jichž) má teprve rozlišení na nové a staré věcný smysl, tj. smysl, přesahující pouhé rozlišení časové na předcházející a následné. Analogicky nyní nemůžeme každou posloupnost časovou považovat už za vývoj, nýbrž musíme dbát především okruhu reálně, přirozeně daného, tvořícího reálnou, přirozenou souvislost. A v takovém vývojovém procesu, který v jistém smyslu v jeho úhrnu musíme považovat za subjekt a který ergo musíme nahlížet z vnitřku, tj. z jeho vlastní perspektivy, najdeme – schematicky naznačeno – ještě dva odlišné, i když vzájemně svázané procesy. Jeden z nich představuje vývoj materiálu k dané organisaci, struktuře vyššího typu; druhý z nich je představován rozvojem, uskutečňováním, vtělováním organisační struktury do materiálu a v materiálu. Jen posuzujeme-li celkový proces vývoje z vnějšku, může se nám jevit jako nahodilý. Ve skutečnosti je střetnutím dvou elementů, které samy o sobě pokračují (vyvíjejí

se) i přirozeně, tj. samy ze sebe, i organisovaně, tj. pod transcendentním zákonem, zároveň. Střetnutí to není jen ustavičným na sebe narážením, které by probíhalo v podstatě v nahodilostech, nýbrž

1950-1951-033

je střetnutím organisovaným. Tato organisace patří k samé podstatě pokračujícího vývoje; je to především diferenciace organisujícího celku (centra) na orgány centrální a periferní. Zatím co periferní orgány slouží téměř výhradně už ztechnisovaným funkcím organickým (na př. funkcím ekonomisovaným), skutečné pokračování je téměř plně v kompetenci orgánů centrálních. A funkce centrálních orgánů naprosto nemůže být označena za pouhé tápání nebo dokonce za nahodilou (-lostní). Tato funkce je proto funkcí, že má smysl, má určitou strukturu a nese je s sebou: nese s sebou vždy něco plánovitého, rozvrženého, má vždy větší nebo menší organisační sílu, tj. dovede vždy více nebo méně pořádat nějakou partii skutečnosti novým způsobem (novým alespoň v dané situaci). Pokračovat tedy neznamená ani zdaleka jen nahodile tápat; ve vývoji, v pokroku i ta zkouška je vždy rozsáhlým pokusem, plným energie a organisovanosti, pokusem o zvládnutí určité situace a proto pokusem, který vždy jaksi respektuje (lépe či hůře) tuto situaci, zaměřuje se na ni, připravuje se pro ni. Svoboda pak už s tohoto místa nemusí být pouhou indeterminovaností a tím nahodilostí, nýbrž je posicí, která umožňuje zvládnout danou situaci organisovaně, plánovitě, čili progresivně.

1950-1951-034

8. III. 51

Jednou z nejpodivuhodnějších věcí na tomto světě je skutečnost, že není přirozených počátků. Ani filosofie nemá žádného přirozeného počátku; kdo by se rozhodl hledat nějaký přirozený vstup do filosofického myšlení, nenajde ho. Avšak ani k pojmu filosofie není žádného přístupu zvnějšku; jen filosofie sama může rozhodovat o tom, čím bude. V tomto smyslu je filosofie sama sobě úkolem; a jestliže úkolem, tedy i problémem.
Ústřední otázkou filosofickou je – ať thematicky, ať pouze fakticky – lidská pouť životem a posice člověka v universu. Řešit však tuto otázku theoreticky je pouze jednou stranou úkolu filosofie. Filosofické řešení je svou podstatou víc než pouhou theorií, pouhým návodem, pouhou směrnicí pro skutečné řešení otázky životní. Filosofie řeší otázku tak, že sama v tomto řešení najde své místo; jinými slovy, filosofie sama o sobě už je oním řešením nebo přinejmenším jednou částí, jedním oborem tohoto řešení. Má tedy filosofie charakter posice životní a nikoli jen posice theoretické.
To souvisí s tím, že filosofické řešení problému lidské posice v universu je jen theoretickou extrapolací řešení skutečného; a skutečné řešení je – i když ne vždy, ba snad nikdy v úplnosti – zakládáno každým krokem lidským, každým činem a každou myšlenkou. Je ovšem zakládáno tak, že skutečný rozsah i dosah řešení obvykle daleko přesahuje sám úmysl, tj. že je skryt do velké míry bezprostřednímu vědomí. Tu úkolem filosofie je vybavit založené posice z jejich skrytosti, nadat je theoretickou formou a odhalit pak třebas i

neuvědomělé důsledky takového kroku; když byly ony posice rozvedeny do úplnosti, je posledním úkolem filosofie provést jejich kritiku.
Je-li každým lidským krokem zakládáno řešení životní otázky, je tomu tak tím spíše v oblasti samotné filosofie. Jestliže však takové řešení je filosofii problémem, a jestliže každý filosofický krok je eo ipso počátkem onoho řešení, pak nutně musí být filosofie problémem sama sobě. Patří tak problematisace vlastních kroků, t.j. reflexe, k podstatě filosofického myšlení.
Je-li filosofie sama sobě úkolem; a má-li zároveň charakter posice životní: pak je filosofie tou sférou životní aktivity, která se určuje sama, tj. která představuje její autonomii. Filosofie jest tedy výrazem životní autonomie, jest jejím organisačním programem.

1950-1951-035

9. III. 51

Nemá-li však filosofie přirozeného začátku, neznamená to, že je bez vnitřního řádu. Tak např. jedním z prvních problémů filosofických je problém přístupu k věcem. Ať už cokoli a v jakémkoli smyslu je předmětem filosofie, vždy se tu klade především otázka, jak si filosofie může zjednat a zaručit přístup k tomuto předmětu. Na první pohled se může zdát, že právě tato otázka nebo soubor takových otázek je přirozeným počátkem filosofického myšlení a spolehlivým základem všeho dalšího zkoumání. Klasickým příkladem filosofa, který tak soudil, je Descartes. Chybnost takového pojetí lze zřetelně rozeznat. Je rozdíl mezi tím, co se nám bezprostředně podává a mezi tím, jak se toho my chápeme. Nikdy totiž to, k čemu máme bezprostřední přístup, není totožné s tímto naším přístupem, čili jinými slovy, to co je nám bezprostředně přístupné, není touto svou přístupností ještě automaticky zařazeno do kontextu našeho myšlení. Takové zařazení už není součástí přístupnosti, nýbrž součástí našeho přístupu. A kdykoli přistoupíme k tomu, co je nám přístupné, abychom to zařadili do kontextu svého vědomí a myšlení, pak takové zařazení je vždy interpretací toho, co je původně bezprostředně přístupné. Tedy: to co je nám bezprostředně přístupné, nenese s sebou zároveň už svou interpretaci, nýbrž stává se součástí našeho myšlenkového kontextu teprve, když jsme je sami do něho zařadili, tj. když jsme je určitým způsobem interpretovali. Naše interpretace však není pouhým přijetím bezprostředně nám přístupného do okruhu našeho myšlenkového kontextu, nýbrž právě zařazením, tj. vytvořením rozsáhlé sítě vztahů a souvislostí nově zařazeného k celému dosavadnímu kontextu. Nemůže se tedy bezprostředně dané nikdy stát přirozeným počátkem filosofického myšlení, neboť myšlenkový kontext, z něhož ono dané (přístupné) je interpretováno, je tu vždy před vlastní interpretací. Každá interpretace však je naším krokem, a jako taková nese s sebou určité principy řešení oné ústřední problematiky filosofické, o níž jsme mluvili. Proto každý krok filosofický je zároveň krokem celé filosofie, je rozvířením vší problematiky filosofické.

1950-1951-036

I když víme, že každým krokem rozvíříme celou filosofickou problematiku, přece musíme někde začít. Nepravil jsem, že filosofie nemá nebo nemůže mít svůj začátek, nýbrž jen tolik,

že nemá žádného přirozeného začátku. (K pojmu přirozeného počátku i mimo hranice filosofického myšlení se ještě vrátíme.) Za počátek si zvolíme problematiku noetickou, která, jak jsem se ostatně už zmínil, je představována otázkami, které vskutku z dobrých důvodů mohou státi na prvních místech.
Ukázali jsme si, že každé interpretaci, dokonce i toho, co je nám bezprostředně přístupno, předchází časově i věcně myšlenkový kontext, z něhož je ono nám přístupné interpretováno, a že interpretace spočívá v jeho zařazení do existujícího již myšlenkového okruhu. Můžeme se nyní ptát: znamená to, že jsme se svými myšlenkami do tohoto okruhu uzavřeni, že z něho nemůžeme ven, k věcem? Znamená to, že nic cizího, vnějšího, „skutečného" k nám nemá přístup? Že nic nového se nemůže objevit v daném již kontextu našeho myšlení?
Ovšem že neznamená. Avšak jestliže neznamená, otvírá se před námi okamžitě celá noetická problematika: Jaký druh kontaktu můžeme navázat s něčím, co je za hranicemi našeho vědomí? Jak se z cizího stává známé? Co je to poznání a v jaké je souvislosti s tím, co je poznáváno? A v jaké souvislosti je s tím, na základě čeho je poznáváno? Co je vlastně předpokladem poznání, čím je poznávání vůbec umožněno? Co je kriteriem správnosti našeho poznání? Co to je správné, pravdivé poznání? Co to je pravda a jak souvisí se skutečností na jedné straně a jak s naším myšlením na straně druhé? V jakém vztahu je pravda k ústřední otázce filosofické, totiž k otázce po posici člověka v universu, po jeho poslání? A tedy, jaké místo má pravda v lidském životě?
Z těchto otázek tedy vyjdeme, vědouce ovšem, že v každém řešení, v každé naší odpovědi budou kladeny vědomě či nevědomě, v úplnosti či neúplně principy řešení celé problematiky filosofické, a proto vědouce o nezbytnosti reflexe nad samotnými těmito principy.

1950-1951-037

Úvod.
7. III. 51

1. Pojetí pravdy je jen výslovným rozvedením základních posic, které jsou kladeny každým krokem ať filosofickým, vědeckým, uměleckým nebo jen prostě lidským. Je zároveň sjednocením lidské posice, neboť jednotlivým krokům mohla jednota někdy chybět.
2. Požadavek pravdivého poznání je obvykle representován požadavkem poznat skutečnost tak, jak jest. Implicite je tím dán předpoklad, že proces poznání nesouvisí bezprostředně a materiálně s předmětem poznání, čili že není objektivního, „vnitřního" rozdílu mezi věcí nepoznanou (o sobě) a touže věcí poznanou (rovněž o sobě).
3. V tu chvíli se však otvírá otázka, jaká je tedy souvislost mezi tímto procesem poznávacím a mezi věcí, resp. procesem poznávaným; není-li to souvislost materiální, tedy jaká?
4. Považujeme-li oba procesy za skutečné, což je samozřejmé, obsahuje naše otázka několik předpokladů. Prvním z nich je předpoklad diferencované struktury reality: nemá-li proces poznávací splynouti s procesem poznávaným, musí být od něho oddělen, což by bylo nemožné, kdyby realita byla homogenní.
5. Dalším je předpoklad, že realita ve všech svých modech nezůstává na téže úrovni; že rovněž její vnitřní vztahy nejsou ani téhož typu, ani téže úrovně, že nejsou všechny

reciproké, nýbrž že mohou být téměř plně jednostranné. (Tedy na př. vztah poznávajícího k poznanému.)
6. Jedině na těchto předpokladech může stát další předpoklad, že totiž mezi dvěma procesy, resp. dvěma strukturami může existovat vztah, který označíme jako relaci subjektu a objektu.
7. Relaci subjektu a objektu v nejširším smyslu je třeba potom specifikovat. Základní úroveň tohoto vztahu je vzájemné působení materiální; vyšší úrovní je akce subjektu, mířící na objekt; ještě vyšší pak je vztah poznávací.
8. Pro akci je charakteristické její přesahování daného kontextu. To opět v nižších úrovních je samo v sebe uzavřené, ale ve vyšších je reflexí otevřena cesta k vědomé tvořivosti.

1950-1951-038

Kap. I.
F e u e r b a c h
Subjekt.

Člověk není ničím bez předmětu. Veliké lidské vzory… potvrzují tuto větu svým životem. Měly jen jedinou vládnoucí vášeň: uskutečnění cíle, který byl hlavním (podstatným) předmětem jejich činnosti. Avšak předmět, na nějž se subjekt vztahuje podstatně, nutně, není ničím jiným než vlastní, ale předmětnou podstatou tohoto subjektu. Jestliže pak je společným předmětem většího počtu individuí totožných rodem, avšak rozličných druhově, je jejich vlastní, ale předmětnou podstatou přinejmenším tak, jak je těmto individuím podle jejich rozrůzněnosti objektem.
Tak je slunce společným předmětem planet; není však předmětem Zemi stejně jako Merkurovi, Venuši, Saturnovi, Uranovi. Každá planeta má své vlastní slunce. Slunce, které a jak osvětluje a hřeje Urana, nemá fysické jsoucnosti (Dasein) (jen astronomické, vědecké) pro zemi; a slunce se nejen jeví jinak, ono je skutečně na Uranu jiným sluncem než na zemi. Poměr (Verhalten) země k slunci je proto zároveň poměrem země k sobě samé nebo k své vlastní podstatě; … Každá planeta má tedy ve svém slunci zrcadlo své vlastní podstaty.
Na předmětu se tudíž člověk stává vědomým sama sebe: vědomí předmětu je sebe-vědomí člověka. Z objektu (předmětu) poznáš člověka; na něm se ti zjevuje jeho podstata: předmět je jeho zjevným bytím (podstatou), jeho pravým, objektivním já. A to naprosto neplatí jen o duchovních, nýbrž rovněž o smyslových předmětech. I člověku nejvzdálenější předměty jsou zjevením lidského bytí (podstaty), protože a nakolik mu jsou předmětem (předměty). Také měsíc, i slunce, i hvězdy volají na člověka *Γνῶθι σαυτὸν*, Poznej sebe sama. Že je vidí a že je vidí tak, jak je vidí, to je svědectvím jeho vlastní podstaty. …
(Das Wesen des Christentums, 1841, I. Kapitel; č. 1354, str. 3.)

1950-1951-039

Kap. I.
W h i t e h e a d.

§ 1. Úvodem. Když Descartes, Locke a Hume podnikají analysu zkušenosti, užívají takových prvků své vlastní zkušenosti, jež jsou jasné a zřetelné, vhodné k přesnému rozumovému pojednání. Mlčky je předpokládáno, krom u Platona, že základnější faktory se k svému rozlišení propůjčí vždy se zvláštní jasností. Tomuto předpokladu je zde postavena námitka (je tu přímo odporováno, vzdorováno).
§ 2. Struktura zkušenosti. Žádné thema netrpělo více touto tendencí filosofů než jejich výklad té struktury zkušenosti, kterou označujeme jako „objekt – subjekt". V prvé řadě, tato struktura byla ztotožněna s pouhým vztahem poznávajícího (znalého) k poznanému. Subjekt je poznávajícím, objekt je poznaným. A tak podle této interpretace vztah objekt – subjekt je vztahem poznávající – poznané. Odtud pak plyne, že čím jasněji vyvstává kterákoli instance (?) tohoto vztahu, aby byla rozlišena, tím jistěji jí můžeme použít k interpretaci stavu zkušenosti v universu věcí. Odtud se Descartes dovolával jasnosti a zřetelnosti.
Tento závěr předpokládá, že vztah subjekt – objekt je základním modelem struktury zkušenosti. Souhlasím s tímto předpokladem, avšak nikoli ve smyslu, v němž subjekt – objekt je ztotožněn s poznávající – poznané.

1950-1951-040

Karl Marx

Hlavním nedostatkem veškerého dosavadního materialismu – včetně feuerbachovského – je, že předmět, skutečnost, smyslovost je brána pouze ve formě *objektu* nebo *nazírání*: nikoli však jako *lidská smyslová činnost*, *praxe*, nikoli subjektivně. Proto se stalo, že *činná* stránka, v protikladu k materialismu, byla rozvíjena idealismem – ale jen abstraktně, jelikož idealismus samozřejmě nezná skutečné, smyslové činnosti jako takové. Feuerbach chce mít smyslové objekty skutečně odlišné od objektů myšlenkových; avšak nepostihuje samu lidskou činnost jakožto *předmětnou*. Pokládá proto v Podstatě křesťanství za vpravdě lidský jedině theoretický postoj, kdežto praxe je postihována a zachycována jen ve své špinavěžidovské jevové formě. Nechápe proto význam „revoluční", prakticko-kritické činnosti.
(První these o Feuerbachovi, 1845)

Materialistické učení, že lidé jsou produkty okolností a výchovy, že tudíž změnění lidé jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, zapomíná, že okolnosti jsou měněny právě lidmi a že sám vychovatel musí být vychován. Dospívá proto nutně k tomu, že dělí společnost na dvě části, z nichž jedna je povznesena nad společnost. (Na př. u Roberta Owena.)
Koincidence změny okolností a lidské činnosti může být postižena a racionálně pochopena jen jako převratná praxe.
(Třetí these o Feuerbachovi, 1845.)

Smyslovost jako praktická činnost: I., (II.), III., V., IX., (XI.).

1950-1951-041

Dynamismus – „aktuální entity“
nové; vývoj; navazování
primordiální aktivita
setrvačnost; inerce
zachování, navazování
subjekt, forma, organisace
zákonitost; úrovně zákonitostí
autonomie; celek
nové buď je, nebo není: navazování transcendentní
imanence a svoboda
sesedání historické vrstvy
obnovování
reflexe – úroveň theoretická (+ noetika)
člověk klade výslovně problém reality objektivní, reality subjektivní (sebe) a reality transcendentní (Boha)
emancipace subjektů: genese!?
kontinuita a kontingence
emancipace jako navazování (nezačíná se znovu, od počátku!)
respektování daností
žije se z toho, v čem je síla; nebudeme živořit (z mrtvého se nelze emancipovat)

1. VI. 51

1950-1951-042

1. Dvojí poznání: a priori, a posteriori
2. Zkoumání posteriorního o sobě nevedlo k cíli
3. Poznání a priori je reflektivní; je však opět poznáním něčeho, co už bylo dříve, před poznáním
4. Účast na kosmu
5. Organismus: aktivita
6. Vlastní svět jako akomodace životních funkcí: „obeznámenost“
7. Reflexe; theoretická úroveň
8. Vědění a „vnímání“ (= aposteriorní poznání)
9. Potřeba priorních struktur: vědění a reflexe
10. Praxe; technická praxe.
11. Moderní věda; analysa

pravda
subjektivní (-ktní) program, organisace vlastní sféry
obecné a jedinečné

Analysa poznání (fenomén)
Struktura reality („materiálu“)

Struktura životní aktivity
(Trial and error)
Místo poznání v ní
Pravda: přesahuje okruh vně dané reality a tím ergo i oblast poznání
Praxe! aktivita!
Místo transcendence – (pravdy)
je v akci – svoboda

1950-1951-043

R o z v r h.

Úvod.
I. Centra aktivity. Individualisace. Subjekt.
II. Závislost subjektu.
III. Svoboda subjektu.
IV. Organisace. Chování. Životní styl.
V. Lidský životní styl. Práce. Technická praxe.
VI. Methody v praxi skryté.
VII. Theorie. Myšlení. Intelekt. (Obecně.)
VIII. Překládání method v praxi skrytých do mluvy theoretické.
IX. Problém: jak zachová theorie ‚tvar' reality?
X. Trvání a): Setrvačnost (inercie).
XI. Trvání b): Vývoj, pokrok.
XII. Trvání c): Zachování (ekonomisace atd.) Kontinuita.
XIII. Kontinuálnost jako akce. Omyl v přehlížení reálného kontextu myšlení a reality: kontext ten je dynamický.
XIV. Nástroje theorie. Theoretická setrvačnost. Logika.
XV. Kategorie. Myšlenková schemata. Metaf. posice.
XVI. Reflexe. Metafysická posice nástrojem svobody.
XVII. These. Metafysická posice (m.f.) programem.
XVIII. Pravda. a) Logická povaha pravdy.
XIX. Pravda. b) Pravda a realita.
XX. Pravda. c) Pravda programem.

Doplňky:

1950-1951-044

Rozvrh.

1. Pozadí. Pozadí a problém.
2. Položení problému. Analysa tohoto položení.
3. Struktura reality: diferenciace. Pluralismus. Jedno a mnohé.
4. Subjekt. Subjektnost jako methoda a jako reálná struktura. Pluralismus subjektů.

5. Účast subjektu na světě. Úrovně subjektnosti, druhy subjektů.
6. Subjekt organický: Eigenwelt. Uzavřená subjektní sféra.
7. Organisace, akce. Analysa akce.
8. Cesta k předmětnosti: reflexe. Theorie jako úroveň akce.
9. Nové a staré. Dění a trvání. Vývoj. Svoboda.
10. Trvání reality v Eigenweltu.
11. Trvání reality v theorii, v úrovni reflektivní.
12. Postavení problému.
13. Tři charakteristické rysy pravdy: lógičnost, respektování reality a programovost.

(Apriornost – dána organisací akce, resp. akcí.)

1950-1951-045

Rozvrh.

18. V. 51

1. Poznávat lze jen to, o čem už nějak víme. (Postavení otázky, problému – jen na urč. pozadí. Víme o neadekvátnosti svého vědění. Předmět je – i pro nás – víc než co o něm víme. Ergo před každým poznáním, věděním je nějaká priornější forma obeznámenosti. Odkud, ne-li z poznání samého? Z praxe, z akcí.)
2. Problém dynamického pojetí pravdy. Nejde ani jen o dynamiku subjektu, ani jen o dynamiku světa reality, nýbrž o dynamiku jejich vzájemného vztahu. (Moderně positivist. rozšíření adekvace na struktury nepostačuje.)
3. Postavení problému: poznat skutečnost tak, jak jest. Implikované metafysické posice a jejich odhalení: ontologické předpoklady. Struktura reality: diferenciace. Jedno a mnohé. Pluralismus. Potřeba dynamiky.
4. Nové a staré. Dění a trvání. Subjekty a subjektnost. Pluralita subjektů v nejširším smyslu. Vývoj. Svoboda.
5. Subjekty organické: vlastní svět (Eigenwelt) – uzavřená subjektní sféra, kterou možno rozšiřovat, ale ze které není možno vykročit.
6. Organisace, akce. Analysa akce. Realita v akci.
7. Theorie jako úroveň akce. Cesta k předmětnosti: reflexe. Vybavování reality, resp. toho, co jde na účet reality, z vlastní praxe. Zároveň vybavování theoretických souvislostí v praxi obsažených.
8. Předmětný svět jako cizí svět. Zvládání světa objektního. Nová úroveň organisace: praktická organisace světa, přetváření. Nový materiál pro reflexe: postup poznání. Theorie a praxe.
9. Popis a experiment. Předmětnost nesmí být zrušena, to by byl krok zpět. Jednota popisu a konstrukcí umělých je založena v akci.
10. Charakter pravdy v dynamickém pojetí: lógičnost (theorie), realismus, platnost (vědění), program, synthesa, přetváření světa (praxe).

1950-1951-046

6. III. 51

Je základní faktem noetickým, že člověk, chtěje poznávat, musí poznávat v určitém časovém úseku a odněkud, z nějakého místa. Realita však je v čase i v prostoru proměnlivá; to jest, jinými slovy, je v čase i prostoru rozložena nestejnoměrně. To neplatí jen o realitě vůbec, tj. o celku reálného světa, nýbrž platí to i o kterékoli věci, o kterémkoli objektu. Tak např. intensita gravitačního pole sluncem vytvářeného se mění od místa k místu; v místě vzdálenějším od slunce je menší než v jeho blízkosti. Ale i v témže místě se mění s průběhem času; neustálým zářením ubývá hmoty sluneční a tím slábne i intensita gravitačního pole. Protože však člověk může poznávat pouze v daném čase a s daného místa, znamená to, že je mu přístupen v jednom okamžiku vždy jen jediný aspekt, jediná perspektiva a nikoli realita celá, dokonce ani nejjednodušší věc celá. (Na př. není mi přístupna zároveň přední i zadní strana nějakého předmětu apod.)
Tuto skutečnost je třeba vzít vážně, i když na první pohled může svádět k závěrům herakleitovským. („Ježto dále viděli, že tento svět jest celý v pohybu a že se o tom, co se mění, nedá říci nic pravdivého, mínili, že není možná pravdivá výpověď o tom, co zcela a vůbec je podrobeno změně.“ Aristoteles, Metaf., kniha IV., 1010 – str. 115 čes. vyd.)
Předpokladem každého výkladu noetického je proto řešení problému souvislosti změn v realitě a problému souvislosti aspektů reality v lidském myšlení a poznání. Obojí souvislost má svou dvojí stránku; jednak jde o souvislost lokálního rozvrstvení, jednak o souvislost časového průběhu. Naprostá neoddělitelnost těchto stránek nás nutí hovořiti o struktuře věcí neboli procesů jakožto o organisaci v čase i v prostoru najednou. (V případě lidského myšlení na místo rozvrstvenosti lokální nastupuje souvislost smyslu, souvislost lógická.)
Nejprve však je třeba stanovit pojmy, nosné pro postižení struktury reality samé; teprve potom bude možno přistoupiti k poznání jako k vyššímu typu struktury.

1950-1951-047

Kritika Descartesa.

1. Str. 41. Nejde jen o to, odkud mi bylo dáno mysliti něco dokonalejšího, nežli jsem sám, nýbrž odkud mi bylo dáno mysliti vůbec něco jiného, nežli jsem sám. Neboť neřeším-li tuto otázku dříve, nic mi nezaručuje, že myslitelná dokonalost je mimo meze mých schopností a možností (Feuerbach: dokonalá bytost = Wesen des Menschen.)
2. V tom smyslu je třeba analysovat i „pravdu: myslím, tedy jsem“. Neboť buď jenom myslím sebe (myslícího), a pak ovšem „tedy jsem“ není závěrem, t. j. nevypovídá se tu vůbec nic o existenci ať mé, ať obecně. Anebo se tu o existenci vypovídá, ale pak tato idea přesahuje mne (jako myšleného) a tedy myslím víc než sebe (myslícího). A tu ovšem se klade otázka: odkud mi je dáno mysliti něco jiného, nežli jsem sám.

Kritika apriorismu

1950-1951-048

Poznámky.
21. II. 51

Myšlení, soudy souvisejí s realitou přes akce, přes praxi. Nelze ovšem odvodit soud z praxe právě tak, jako praxi nelze odvodit (vyvodit) ze samotné reality. Jako praxe je novou úrovní, v níž realita už není sama v sobě, nýbrž kdy se střetává s organisačním centrem, právě tak theorie, soud je další úrovní, kde se praxe (a s ní zachovaná realita, resp. struktura reality) střetává se subjektem reflektujícím. Nové je skutečně nové a není ve starém obsaženo. Ergo potřeba noetiky, nejen dynamické, nýbrž také otevřené k tomu, co je nové, koneckonců co je transcendentní. Neboť to, co přichází z vnějšku, nemusí být ani zanedbatelné, ani rušivé, nýbrž může se stát novým centrem organisace nové úrovně, která dosavadní úroveň v zásadních rysech zachovává, ale radikálně ji přesahuje a tudíž zahrnuje jako materiál (byť složitý a už organisovaný) v nové, vyšší funkci.

Nemáme jiného přístupu k realitě než prismatem své subjektnosti. Poněvadž však jde o naši subjektnost, je nám její povaha (struktura) bezprostředně přístupná (je nám bezprostředně dána, neboť je naše; to ovšem neznamená, že je v našem vědomí, nýbrž jen tolik, že je našemu vědomí přístupná přímo, je mu dána).
Co je naše subjektnost? Eigenwelt, náš vlastní, lidský svět, osobní svět, ergo zabarvený naší organisací, naší strukturou, naším subjektem. Systém akcí, promítnutí subjektivna do Eigenweltu. Něco mimo nás, ale k čemu máme otevřený přístup, něco co je nám dáno, i když ne bezprostředně, nýbrž prostřednictvím toho, co je nám vlastní.

Bezprostředně mi nejsou dány vněmy, nýbrž svět, věci; nevím nic o svých počitcích, vím však o věcech, o světě. Je to ovšem můj svět; není mi bezprostředně dán svět o sobě, tj. takový jaký jest. Mám však možnost reflektovat na své akce, tj. na to, co vědomě podnikám v tomto svém světě. To je charakteristikon toho, co je mi vlastní, že to mohu podrobiti reflexi, bezprostřednímu zkoumání, že to přímo mohu učiniti předmětem, resp. obsahem.

1950-1951-049

Kap. I.
20. II. 51

Struktura reality je diferencována:

Jelikož nemáme důvodu se domnívat, že veškero jsoucno je rozděleno na vesmírné útvary, mezi nimiž by byla propast nepřeklenutá naprosto žádnými (materiálními) vztahy; a zvláště protože se obíráme především kosmem, v němž žijeme, můžeme mít právem za to, že každá věc, každý proces i část procesu souvisí s úhrnem všech ostatních věcí i procesů spletí nejrozmanitějších vztahů. Rozmanitost těchto vztahů zasahuje však dále a hlouběji než

k pouhé jejich formě, k jejich formální struktuře; vztahy ty nejen že nejsou totožné, ale jsou i rozličné úrovně důležitosti a centrálnosti. Jejich důležitost, podstatnost či nedůležitost (perifernost) není přirozeně dána prostě jejich formou, jejich vlastní, vnitřní strukturou, ale je přinesena teprve situací (v situaci), tj. poměrem, zařaděním těchto vztahů do určité struktury, kterou lze zvláště vyznačit a odlišit od jiných a které říkáme právě věc nebo proces. Konkretní vztah je pro určitou situaci podstatný, uvádí-li do ní věc či proces, bez něhož by situace nebyla tím, čím je; jímž se situace právě vyznačuje; který je od ní neodlučitelný, tedy který k ní nutně a podstatně patří. Takový vztah je naopak nepodstatný a nedůležitý, uvádí-li do situace proces nebo věc, která je pro ni postradatelná, přebytečná, odlučitelná bez nebezpečí, že by její odloučení znamenalo podstatné narušení (větší n.) vlastní její struktury; věc, která je přítomná náhodou, tj. nikoli z vnitřní nutnosti a nepostradatelnosti; věc, která nebyla pojata do situace jako její conditio sine qua non, nýbrž která se připletla odněkud zvnějšku, z příčin situaci a její struktuře nevlastních. Tím není ovšem naprosto řečeno, že nepodstatná věc, resp. nepodstatný vztah jsou kvantitativně nepatrné a objektivně zanedbatelné. Mohou být naopak materiálně neobyčejně mohutné a objektivně (tj. zvenčí) mohou být do situace mimořádně pevně, ba tvrdě až brutálně zasazeny. Přesto však k ní podstatně nepatří, nejsou s ní organicky, vnitřně, významně spjaty.

1950-1951-050

(Struktura reality je diferencována – II.:)

Je ovšem třeba se ptát, čím je určen okruh toho, co je věci, procesu, situaci vlastní, neboli co je kriteriem vnitřní sepjatosti a tím koneckonců jisté autonomie příslušné struktury. Je také třeba se ptát po lokalisaci a povaze mezí, které dělí vlastní od nevlastního, vnitřní od vnějšího; též po principu, který zakládá ono rozvrstvení od centrálního přes podstatné až k periferním a konečně k docela vnějšímu a cizímu.
Určitého pokroku dosáhneme zavedením pojmu organisovanosti. Podstatné, vnitřně nutné a významné, vlastní je to, co bylo ve smyslu nějakého principu zorganisováno, sjednoceno, stmeleno; nevlastní, cizí a nahodilé (vnitřně, tj. z vnitřní, autonomní perspektivy) je to, co buď zůstává trvale mimo sféru této organisovanosti anebo co do ní zasahuje zvenčí, zbytečně, zanedbatelně, a pakliže nikoli objektivně zanedbatelně, tedy alespoň rušivě, napříč, neorganicky.
Je patrno, že při organisování (procesu organisace) je předpokladem polarita organisovaného materiálu a elementu organisujícího. Na jedné straně navršení, směs, mechanická kombinace, rozdrobenost, chaos (pokud jde o úroveň příští organisace), změť původního materiálu, na druhé straně pak pořádající princip, plán, systém, učleněnost, sjednocenost, funkčnost, řád, zapojenost materiálu organisovaného. Zde také vyvstává požadavek charakterisace vrstevnatosti organisačních okruhů a tím v posledu požadavek kvalifikace organisačních center.
Jedna věc pak je zřejmá: realita není ve všech svých složkách stejné úrovně; není jedním, nediferencovanou jednotou; není ani jednotně hierarchisována. Její rozvrstvenost nejde přes kosmické okruhy, nýbrž přes individuální organisační centra. Její organisovanost není

jednou provždy dána, není statická a definitivní, nýbrž je v pohybu, je stálým pronikáním do neorganisovaných dosud sfér, je pokračováním, postupem, pokrokem.

1950-1951-051

Cíle diss. práce.
21. 7. 51

1. Existuje podstatný (věcný) vztah mezi pojetím pravdy a strukturou veškeré životní aktivity? (= Může takový vztah existovat? Můžeme pojímat pravdu podstatně v tomto vztahu, tj. nově?) [Aristoteles!]
2. Jaké pojetí pravdy je podle toho spojeno s moderním vědeckým přístupem k realitě? Jak dalece je ve shodě a jak dalece v rozporu s vědeckým pojetím reality?
3. Jak souvisí pojetí pravdy s úsilím o životní integritu? Jak dalece je moderní vědecké úsilí ve shodě či v rozporu s lidskými tendencemi? (humanismem?) Jaký je vztah mezi pojetím člověka a pojetím pravdy, pojmeme-li oboje jako skutečnou, nikoli pouze ideologickou, ideově programovou tendenci?

1950-1951-052

R.G. Collingwood: An Essay on Metaphysics
– " – : The Idea of Nature
– " – : An Autobiography
J. Scott Lidgett: God and the World
John Laird: Theism and Cosmology
Joseph Needham: Time. The Refreshing River
E.M. Rowell: Time and Time Again
Austin Farrer: Finite and Infinite
A.H. Smith: A Treatise of Knowledge
Cyril Burt: The Factors of the Mind
Horney: Self Analysis
Murdo Mackenzie: The Human Mind
Alfred J. Ayer: The Foundations of Empirical Knowledge
Maxwell Garnett: Knowledge and Character
Bertrand Russell: Inquiry into Meaning and Truth
John Laird: Mind and Deity
W.S. Urquhart: Humanism and Christianity
Leonard Hodgson: Towards a Christian Philosophy

další viz: ČM XL 1947, 126 n.

Hume: Inquiry, Treatise I./III.

1950-1951-053

1.0 Prvním úkolem filosofické práce je stanovit otázku, která má být řešena. Je totiž požadavkem takového podniku: vědět, co děláme a co podnikáme. Ideál, jehož má být v míře co největší dosahováno, je představen pokusem neponechat v celém postupu práce nic neosvětleno, nýbrž naopak mít každý detail pod stálou kontrolou.

1.01 Takový pokus si ovšem nesmíme představovat tak, jako by šlo o nalezení pevných počátků, nevývratného výchozího stanoviště, odkud by se potom mohlo pokračovat exaktními methodami až k vyčerpávajícímu řešení otázky. Není totiž přirozeného počátku filosofické problematiky.

1.02 Prakticky se ovšem žádná filosofická práce (ať už jako proces, tj. období přípravného studia, pokusů o řešení a konečně synthetického provedení, ať jako fixovaný výsledek, tj. spis, článek, kniha) neobejde bez faktického (historického) počátku. Takový první krok však nikterak není přirozeným, tj. koneckonců jednoduchým počátkem, nýbrž nese s sebou určitou filosofickou situaci, vyznačenou jakousi podvojností tendence, setrvačnosti, struktury apod.

1.03 Ve skutečnosti se uskuteční čistá podvojnost jenom zřídka, ba můžeme ji označit pouze jako ideální případ; obyčejně je rozeklanost takové filosofické situace daleko větší. (– zjednodušení.) Nicméně čím hlubší a čím precisovanější pokus máme před sebou, tím větší přiblížení ideálu čisté podvojnosti u něho konstatujeme.

1.04 Na jedné straně můžeme rozeznat vlastní, vnitřní a relativně autonomní setrvačnost a průraznost učiněného kroku. Jí právě je založen a s sebou nesen jeden okruh, jedna sféra situace. Na druhé straně uvidíme perifernější, nevlastní, ale za vlastní vždy do jisté míry přijatou vnější setrvačnost, jakési pozadí oné vnitřní a autonomní průraznosti a setrvačnosti, jímž jest ona druhá

1950-1951-054

sféra, druhý okruh situace.

1.05 Taková filosofická situace je přirozeně v mnohém ohledu neurčitá, často s bílými místy a vždy velice nerozvinutá. (To platí o obou jejích sférách.) Tím nutnější je požadavek rozvinutí této situace do výslovné formy, a to právě oběma směry. Teprve tak můžeme dostát prvotní zásadě, kterou jsme si uložili, totiž vědět, co děláme.

1.06 Takovým prvním krokem je, jak jsme ukázali, právě stanovení problému, položení otázky. Tu ovšem zřetelně nejprve musíme alespoň v hrubých rysech naznačit pozadí, bez něhož problém nemůže být platně a v plném smyslu položen. Neboť problém je právě nutno položiti někam. A to znamená, že tu už je jistá souvislost filosofické problematiky, na níž položení problému nutně navazuje a již nutně předpokládá.

1.07

1950-1951-055

Přehled.

§ 1. Úkol filosofie. Autonomie.
§ 2. O přirozeném počátku.
§ 3. Noetická problematika.
§ 4. Metafysické předpoklady: struktura reality.
§ 5. Rozvrh dalších úvah.
§ 6. Diferencovanost reality.
§ 7. Organisovanost a její centra.
§ 8. Nové a staré.
§ 8 a) Vývoj a nahodilost.
§ 9. Celek jako subjekt.
§ 10. Svoboda.

1950-1951-056

1. Předmětem fil. je vše, cílem je „das Wahre“
2. noetika na základech metaf.: jde o pravé jsoucno.

1950-1951-057

Poznámky – II.
21. II. 51

svého vědomí (z obsahu předmětem). Ze svého vědomí vydělím část a učiním ji předmětem.

Zakrytost reality je v našem přístupu, tj. je subjektní; ve svém přístupu k realitě přinášíme s sebou prisma svého světa (Eigenwelt). Tuto zakrytost v jistém smyslu proráží realita sama, prostou svou vahou; na druhé straně skutečné odkrytí je možné jen akcí subjektu – ovšem akcí odlišnou od akcí jiných, namířenou nikoli do Eigenweltu, nýbrž do vlastní, vnitřní sféry, do vlastní aktivity: reflexe. Praxe není vlastním přístupem k realitě, tj. není jejím odkrytím, nýbrž právě zakrytím: praxe je skrytostí reality. Teprve reflexí můžeme odkrýt v praxi a za praxí realitu, jak skutečně jest.

Racionálné je ve skutečnosti to, co je nám tak známé, že se nám stalo vlastní; není to žádná apriorní struktura našeho ducha.

1950-1951-058

Akce a aktivita.

26. IV. 51

Víme už, že formou svobody je přesahování dané situace. Mluvili jsme též o směru svobody; víme, že je namířena nikoli ven z uzavřenosti, nýbrž do ní. Nevíme však dosud, kde je místo svobody, tj. ještě jsme ji nelokalisovali.
Místem svobody je akce. Akce může být místem svobody proto, že sama je svou povahou umístěna: každá akce má své východisko, svůj počátek a svůj cíl, svůj konec. Svoboda se může projevit, uplatnit, realisovat pouze mezi tímto počátkem a koncem, tj. v rámci, v organickém rámci akce.
Akce rozšiřuje rozsah účasti subjektu na jeho světě. Každý subjekt participuje totiž na světě, na věcech; protože však je subjekt nyní a zde, participuje (na nejnižší úrovni) na světě rovněž jen pokud i tento svět je nyní a zde. Pokud je subjekt komplexní organisací, centruje celý (větší či menší) okruh „zde a nyní daných světů“, sjednocuje čili organisuje tyto ‚světy‘ ve svůj subjektní jeden svět (a vystupuje proti němu ovšem rovněž jako jeden subjekt, jako celek), zůstává v něm však pevně zasazen, tento svět zůstává před ním uzavřen a naopak jej nadto v sobě uzavírá. Akcí se však subjekt emancipuje do jisté míry od svého světa, neboť uvolní jeho uzavřenost a tím i sebe v něm. (Rozděluji jen z důvodů methodických; ve skutečnosti není ovšem organisace, která by nebyla právě založena na akci, resp. akcích.)
Akce je nejen lokalisovatelná, nejen svým počátkem a koncem rozložena ve smyslu prostorovém; akce též trvá. Trvání akce je základním rozměrem subjektního času, právě tak jako rozloženost akce je základním rozměrem subjektního prostoru.

1950-1951-059

(PODSTATA) POZNÁNÍ
21. 7. 51

Zůstává otázka, jaký je vztah mezi poznáním a jeho předmětem (nebo – což jest totéž! – mezi předmětem a jeho poznáním, znalostí). Co činí poznání skutečným poznáním, co je činí znalostí svého předmětu? Nepochybně patří k poznání podstatně určitá obeznámenost: poznání je pouze tam, kde je znalost; poznat mohu jen tam, kde znám, kde jsem obeznámen. A tato obeznámenost je funkcí organickou (biologickou, resp. individuálně i sociálně psychickou). Sama ještě poznáním není. Ani samo uvědomění ještě nestačí: poznání není uvědomělou skutečností (nemohu si „uvědomit“ kámen, papír apod.). Ke konstituci poznání nutně patří theoretická úroveň, tj. úroveň soudu. Je tedy (předběžně) poznáním rozuměti na theoretickou úroveň přenesenou organickou obeznámenost.

1950-1951-060

POZNÁNÍ
A PRIORI
A POSTERIORI
19. 7. 51

Skutečné poznání není pouhým zpracováním smyslových dat, nýbrž je porozuměním, pochopením; je interpolací řady dat nesmyslových mezi smyslová atd. Poznání posteriorní zůstává vždy celkem na povrchu věcí, dává pouze přesnější obrys představám, jimiž jsou pojmy doprovázeny; hloubka chápání je však vždy záležitostí poznání priorního. Apriorní poznání však může být zaměřeno také ke konkretním jednotlivinám. Tehdy musí být jednak spojeno s poznáním aposteriorním a ještě tu přichází cosi navíc: odevzdanost pochopení jedinečného není ani apriorní, ani aposteriorní funkcí poznání. Ono často náhlé proniknutí ke kořenům věci, ono „intuitivní" pochopení případu, byť připravené priorně i posteriorně, je přece čímsi víc, „induktivní hypothesou", a ještě víc.

1950-1951-061

15. 7. 51

V normálním průběhu poznávání jsou oba druhy poznání od sebe neodlučitelné. Zásadní jejich rozdíl však spočívá v tom, že poznání z konkretnin vycházející je možné teprve na pozadí určité předběžné obeznámenosti, z níž vychází poznání druhého typu. Teprve reflexí se dostává onomu prvnímu pojmů, bez nichž by nebylo myslitelné. Proto můžeme v tomto změněném významu použít starého termínu poznání a priori a poznání a posteriori. Apriorní poznání je tedy to, jež vycházejíc z určitých forem neintelligibilní zkušenosti odhaluje v nich racionální struktury, které jsou nevyhnutelným předpokladem aposteriorního poznání, vycházejícího z konkretnin (přistupující k nim!).

1950-1951-062

Je třeba rozlišit dvojí druh poznání. Jeden druh představuje cestu, v níž poznání vychází z konkretních jednotlivin. Tento druh se však nikdy neobjevuje v čisté formě, neboť je umožněn jiným způsobem poznání, jež vychází z určitých posic (byť třebas a vskutku většinou nevyjádřených výslovně), z určité předběžné obeznámenosti (obvykle obecné, obrysové obeznámenosti), na jejímž základě a jejímiž prostředky (konkretní) realitu poznává. Tato priorní forma obeznámenosti pramení – geneticky vzato – právě tak ze zkušenosti jako každá forma jiná; pramení však ze zkušenosti racionálně neorganisované. Poznáním se teprve stává, a to cestou reflexe. S tím ovšem souvisí abstraktní charakter tohoto druhu poznání.

1950-1951-063

Poznání jako program

9. IX. 50
Chceme-li něco poznat, víme už něco o tom; kdybychom o tom nevěděli ničeho, nepřišlo by nám vůbec na mysl, že bychom to měli poznat. Ergo: není methody, jak se dovědět o něčem, že to je, nýbrž jsou pouze methody, jak blíže poznat něco, co už známe částečně.

10. V. 51
Před každým poznáním existuje už jistá forma obeznámenosti s tím, co chceme poznat. Nelze ji vysvětlit z minulého poznání téhož druhu, neboť i o něm platí totéž. Odněkud se však musela vzít. Existuje jediné vysvětlení: první styk s věcí, první seznámení s konkretní realitou se může [musí] dít cestou racionálně neproponovanou, cestou neintelligibilní. Je to seznámení praktické.

>>>
POZNÁNÍ A JEHO SUBJEKT

1950-1951-064

21. 7. 51

Poznání není v mechanickém, nýbrž organickém, a to znamená především: organisovaném vztahu k svému objektu (předmětu). A jako každá organisovanost, tak i tato nutně má svůj subjekt, navenek (vnějšně) representovaný organisačním centrem. Pojem subjekt tu není myšlen ontologicky, nýbrž funkcionálně. Jde o vyjádření skutečnosti, že vztah, o němž jsme prohlásili, že je organický, není vztahem vnějším, tj. objektivně, z vnějšku konstatovatelným, nýbrž že je pochopitelný, srozumitelný, vůbec uvědomitelný, poznatelný pouze zevnitř, tj. jakožto subjektní = k subjektu se vztahující, od subjektu neodlučitelný, avšak s ním a v něm do jisté míry samostatný, autonomní.

510721
<<<

1950-1951-065

POZNÁNÍ – PŘEDMĚT BEZPROSTŘEDNÍ
5. V. 51

Bezprostředním předmětem lidského poznání nejsou počitky a vjemy samotné (tj. jako danosti, jako realita předmětná), nýbrž jejich obsahy. Tyto obsahy smyslových dat však nám představují koneckonců náš vlastní svět, tj. v nich je nám náš vlastní svět dán. Není to však svět o sobě, nýbrž náš svět, tj. svět jak se nám předkládá a jak my k němu přistupujeme. Smyslové orgány samy o sobě jsou jen citlivými aparáty (organickými) reagujícími, (na) resp. otevřenými zvýšenou měrou anorganickému působení světa kolem (opět vlastního jejich světa, neboť jsou specialisovány, a ostatně i podrobeny témuž zákonu místa a času a tím omezenosti perspektivy jako každé těleso vůbec); anorganickému, tj. ne-organisujícímu, působícímu nikoli télicky, a pokud i pro takové působení jsou otevřené, tedy jen v té části, která télická právě není.

1950-1951-066

POZNÁNÍ A JEHO PŘEDMĚT
21. 7. 51

Předmět nikterak není promítnutím čehokoli před sebe, nýbrž je „věcí o sobě“, je skutečností, nikoli funkcí subjektu. Je tu určitý problém tzv. „ideálných objektů“. Ale je třeba v tomto případě dobře rozlišovat: co je programem, co je zásadou atd. aktuálně, to – aktuálně – není objektem poznání, nýbrž daleko spíše jeho formou, lépe jeho normou, zásadou atp. Objektem je to, co přesahuje tuto autonomní aktivitu poznávajícího subjektu, tj. co není jen pokud je myšleno, nýbrž co má vlastní koherenci, vlastní setrvalost, k čemu myšlení, poznání teprve míří. A tato „setrvalost“, tento rys reálnosti a objektivity nemůže pramenit nikde jinde než v realitě samé, i když předmět (aktuální) je zdánlivě čistě ideálný.

1950-1951-067

POZNÁNÍ A JEHO PŘEDMĚT
21. 7. 51

Poznání je vždy poznáním něčeho, tj. odnáší se k předmětu, který s tímto poznáním není totožný, nýbrž který se od něho různí. Poznání nesplývá se svým předmětem; předmět není v poznání imanentně přítomen; avšak ani poznání není samo do předmětu zahrnuto, není částí předmětu, není jeho emanací, jeho pokračováním, jeho (druhotným) produktem. Proto nelze nikterak poznání prostě převést na jeho předmět anebo naopak předmět převést, zahrnout do poznání. Dualita poznání a jeho předmětu je podstatná a nezrušitelná; nikterak neznamená, že mezi oběma není žádná souvislost, žádný kontakt – vždyť poznání je nutně poznáním něčeho a tím zároveň ničeho jiného –, nýbrž naopak je to organisovatelná (přesně: organisovaná) dualita.

1950-1951-068

Poznání a vnímání.
22. VI. 51

Od počátku existovalo v řecké tradici povědomí, že filosofické, tj. vědecké přemýšlení má jiné zdroje než bezprostřední zážitky vněmové. Bylo to správné povědomí, i když bylo nesprávně interpretováno. Jeho správnost je založena na faktu, že smysly nejsou jediným místem kontaktu s věcmi, s realitou. Existuje skutečně ještě jiný zdroj, který právě umožňuje lidskému poznání přesahovat hranice smyslově postižitelného. Tento zdroj je dokonce základnější, primárnější, a smyslové vnímání stojí teprve na něm, je jím určováno i umožňováno. Zvláště interpretace, tj. koneckonců synthesa smyslově daných prvků a tvarů vnímání je možná jedině na pozadí a na základě daleko jednotnějším, sjednocenějším. Tento základ má své místo v akcích, v akční jednotě lidského individua.

>>>

Struktura reality – PLURALITA

1950-1951-069

18. 7. 51

Naše pojmy celku, celostního procesu jsou založeny na naší partikulární zkušenosti (tj. zkušenosti, týkající se partikulárních případů většinou střední, tj. člověku úměrné dimense); zůstává otázkou jejich aplikovatelnost na úhrn věcí, kosmos. Tu je centrum otázky „determinismus – indeterminismus“: je kosmos celek, je to jeden organisovaný proces, v němž každý proces partikulární má své místo – i když proces třeba organickým způsobem uvolněný? Je celkovost primárně kosmická anebo je primárně partikulární, individuální, pluralitní? Já stojím na přesvědčení, že není žádného všekosmického celku, resp. celkového jednotného procesu, nýbrž že jsou různé procesy o různé úrovni a různých souvislostech a hlavně různých subjektech!

510718
<<<

1950-1951-070

Celek jako subjekt.
pův. 23. III. 51

Ukázali jsme si, že realita není homogenní, nýbrž rozlišená, diferencovaná. Zvláštním typem takové diferenciace je případ organisační struktury, která se liší od jiných struktur především tím, že má své centrálnější a perifernější okruhy, které nemají stejné důležitosti a podstatnosti. V takovém případě struktura omezeného okruhu reality je trvalejší než by byly původní vzájemné vztahy materiálu jí organisovaného. V takovém případě mluvíme o materiálu, vytvářejícím takovou strukturu (lépe: uspořádaném podle řádu takové struktury) jako o *celku*. Můžeme tedy celek daleko přesněji definovat jako ohraničenost proti proměnlivosti procesu, odstup od ustavičného proudu změn, než jako ohraničenost vůči okolí a odstup od prostředí. Toto obojí poslední je teprve druhotným, následným znakem celkovosti, kdežto ona (poměrná) trvalost, časová transcendence organisační struktury je znakem původním a prvotním.
Celek je ovšem od okolí ohraničen ve smyslu dosti relativním. Okolí, prostředí, do něhož je celek zasazen, je nerozlučnou jeho součástí: není celku bez adekvátního prostředí. To platí tím více a tím zřetelněji, čím vyšší typ celků máme na mysli. Z daného organisačního centra je organisován nejen celek, nýbrž i jeho prostředí. Proto prostředí nese vždy zřetelné znaky celku; ale ovšem i obráceně, celek nese zřetelné stopy prostředí, v němž existuje, do něhož je zasazen. Okolí, prostředí určitého celku je ovšem za jeho hranicemi; v tom smyslu je tedy objektivním prostředím. Celek však na něm participuje pouze ve smyslu struktury, jíž je sám podřízen, a to znamená: subjektně (= jako subjekt). Celku je jeho okolí otevřeno jen s jeho,

celostní, subjektní stránky. V tomto smyslu právě můžeme celek označit za subjekt a jeho prostředí, jeho ‚vlastní svět' považovat za *svět* (vůbec), tj. za objektní, objektivní, předmětný. Celkovost znamená ergo rovněž strukturalisaci světa, tj. ‚obsvětí' (Umwelt podle Uexkülla), ‚vlast-

1950-1951-071

ního světa' (Eigenwelt podle Petersena); strukturalisaci nejprve ve smyslu subjektivního článkování, potom však i ve smyslu přizpůsobení, přeměny, přivlastnění, organisace prostředí.
Celek je individuem; to neznamená, že je nedělitelný, nerozložitelný (v hrubém smyslu). Naopak, každý celek lze rozložit. Naproti tomu jej nelze složit, sestavit. To ovšem znamená, že při rozkladu nerozkládáme celek jako strukturu, nýbrž že rozkládáme pouze materiál, který byl v celek organisován a strukturu celostní při tom rušíme.
Individualita celku je dána jednak jeho relativní autonomií, jednak specifickou povahou jak materiálu, který je organisován v celek, tak okolí, kterému se organisační struktura celku vždy určitým způsobem přizpůsobuje zároveň s tím, jak jej přizpůsobuje sobě. Formálně tedy je individualita založena jednotou organisace a mezemi struktury; materiálně je však uskutečněna navazováním, tj. zachováním znaků určitého specifického výseku světa, který je organisován jako celek a druhotně v širším rozměru rovněž jako ‚obsvětí'.

Wh. – atom v organismu je jiný
subjektnost není mimo (nad) materiál – skrze